

Ιστορία Σλαβικών Λαών

Ενότητα 4^η: Το Β΄ Βουλγαρικό κράτος

Αγγελική Δεληκάρη

Λέκτορας Μεσαιωνικής Ιστορίας των Σλαβικών Λαών
Τμήμα Ιστορίας – Αρχαιολογίας ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΝΟΙΚΤΑ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΑ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Το Β΄ Βουλγαρικό Κράτος

Η αίρεση του Βογομιλισμού

Περιεχόμενα ενότητας

1. Το Δεύτερο Βουλγαρικό κράτος.
2. Η βασιλεία του τσάρου Καλογιάν, του Ιωάννη Ασέν Β΄ και του Ιωάννη Αλέξανδρου.
3. Οι πρωτεύουσες του μεσαιωνικού βουλγαρικού κράτους.
4. Γράμματα και τέχνες.
5. Η πτώση του Τυρνόβου στους Οθωμανούς (1393).

Σκοποί ενότητας

- Κατανόηση των διεργασιών που οδήγησαν στη δημιουργία του Β' Βουλγαρικού κράτους.
- Μελέτη των αιτιών και συνθηκών παρακμής του βουλγαρικού κράτους.

Επανάσταση Βουλγάρων 1186

- Η τελευταία εξέγερση των Βουλγάρων που αυτή τη φορά έληξε με πραγματική επανάσταση έλαβε χώρα το 1186. Αιτία στάθηκε η βαριά έκτακτη φορολογία που επέβαλε ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Ισαάκιος Β' (1185-1195) για την κάλυψη εξόδων του γάμου του με την κόρη του βασιλιά της Ουγγαρίας Μαργαρίτα.
- Συγκεκριμένα ο πληθυσμός των βουλγαρικών περιοχών έπρεπε να παραχωρήσει τα κοπάδια του για τις γαμήλιες εκδηλώσεις.
- Τη δυσαρέσκεια εκμεταλλεύτηκαν οι αδελφοί Πέτρος και Ασάν (βουλγαροκουμανικής καταγωγής), οι οποίοι υποκίνησαν τον λαό σε εξέγερση.

Χαρακτήρας της επανάστασης

- Η επανάσταση δεν εμφανίστηκε αρχικά ως εθνική εξέγερση αλλά επρόκειτο για διεκδικήσεις γαιώντοπικών αρχόντων, επειδή οι αδελφοί ζήτησαν από τον αυτοκράτορα να τους παραχωρήσει εδάφη με τη μορφή «πρόνοιας» .
- Η «πρόνοια» ήταν ένας σημαντικός θεσμός (στα μέσα του 11^{ου} αι.) στο Βυζάντιο, δηλώνει την παραχώρηση στους δυνατούς κτημάτων μαζί με όλα τα έσοδα του κτήματος σε ανταμοιβή για ορισμένες υπηρεσίες τους.
- Οι παραχωρήσεις αυτές δε σχετίζονται με δωρεές, αλλά ούτε μετα φέουδα. Διατίθεντο με καθορισμένη προθεσμία-συνήθως μέχρι το θάνατο του προνοιάριου και δεν μπορούσαν να μεταβιβαστούν, να πουληθούν ή να κληροδοτηθούν.

Η άρνηση του Βυζαντίου και η εξέλιξη της επανάστασης

- Όταν αρνήθηκε το Βυζάντιο οι διεκδικήσεις τους εξελίχθηκαν σε επανάσταση με τη συμμετοχή λαϊκών ομάδων, που πλήττονταν από τους δυσβάσταχτους φόρους.
- Αν και αρχικά η αντιμετώπιση τους από τον βυζαντινό στρατό ήταν επιτυχής, ωστόσο ο Βυζαντινός αυτοκράτορας Ισαάκιος Β΄ Άγγελος (1185-1195) έκανε το λάθος να αποσύρει πολύ γρήγορα τον στρατό του από τις επαναστατημένες περιοχές με αποτέλεσμα οι επαναστάτες να ξαναγίνουν κύριοι εκτεταμένων εδαφών στη βορειοανατολική Βουλγαρία.

Ίδρυση του Β΄ Βουλγαρικού κράτους.

- Τα προβλήματα του Βυζαντίου και οι αποτυχημένες προσπάθειες του Ισαακίου Β΄ (το 1187 και 1188) να ελέγξει την κατάσταση, καθώς και η παρουσία των εμπειροπόλεμων και πολυάριθμων Κουμάνων στο πλευρό των Βουλγάρων είχαν ως συνέπεια την ίδρυση του Β΄ Βουλγαρικού κράτους.
- Η ανακωχή με τους στασιαστές επικυρώθηκε με την παράδοση στους Βυζαντινούς του μικρότερου αδελφού των στασιαστών τον Καλογιάν ως ομήρου.
- Η πράξη αυτή σήμαινε την αναγνώριση από το Βυζάντιο του νέου βουλγαρικού κράτους που εκτεινόταν από τον Αίμο έως τον Δούναβη. Έδρα του κράτους αυτού ήταν το Τύρνοβο.

Επέκταση του βουλγαρικού κράτους

- Οι δυναμικοί αγώνες των δύο στασιαστών του Πέτρου και του Ασάν σε συνδυασμό με την αδυναμία του Βυζαντίου να τους αντιμετωπίσει οδήγησαν στην επέκταση του βουλγαρικού κράτους.
- Έτσι τα βορειοδυτικά του σύνορα έφταναν μέχρι το Βελιγράδι ενώ τα ανατολικά μέχρι τον Εύξεινο Πόντο. Στο βορρά εκτεινόταν μέχρι το Δούναβη, στο νότο μέχρι τον Αίμο, ενώ τα νοτιοδυτικά του σύνορα έφταναν μέχρι τη Σόφια και το Μελένικο.
- Οι επιτυχίες αυτές των δύο αδελφών προκάλεσαν τον φθόνο των βογιάρων, οι οποίοι έβλεπαν ότι με την ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας άρχισε να κινδυνεύει η ιδιοκτησία αλλά και η ίδια τους η θέση.

Συνθήκη ειρήνης (τέλος 1202) και αναγνώριση του νέου κράτους

- Γι' αυτό τον λόγο αρχικά δολοφόνησαν τον Ασάν το 1196, ενώ έναν χρόνο αργότερα και τον αδελφό του Πέτρο.
- Τότε την εξουσία ανέλαβε ο μικρότερος αδελφός τους ο Καλογιάν (Ιωαννίτζης ή Σκυλογιάννης για τους Βυζαντινούς, ενώ ο ίδιος αποκαλούσε τον εαυτό του Ρωμαιοκτόνο, επειδή ο Καλογιάν μετά την πολιορκία και την κατάληψη της Βάρνας έσφαξε τους κατοίκους της ή τους έθαψε ζωντανούς και κατεδάφισε τα τείχη της (1202).
- Οι επιθέσεις και οι επιδρομές ανάγκασαν τον βυζαντινό αυτοκράτορα να συνάψει συνθήκη ειρήνης (τέλος 1202), που έθετε τέρμα στους πολέμους και αναγνώρισε το νέο κράτος.

Ο Καλογιάν ως ηγέτης

- Ο Καλογιάν ήταν ικανός ηγέτης και κατόρθωσε να μεγαλώσει το κράτος του ακόμη περισσότερο. Έτσι κατέκτησε ένα μέρος της Ροδόπης, της Μακεδονίας και του Κοσσυφοπεδίου.
- Παρά την εσωτερική αδυναμία του κράτους του από έλλειψη διοικητικής και οικονομικής οργάνωσης, επιζητούσε πρωταρχικά τη διεθνή αναγνώριση.
- Εκμεταλλεύτηκε με πολύ καλό τρόπο την νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε εξαιτίας της Τέταρτης Σταυροφορίας (1204). Στράφηκε προς τον πάπα και ζήτησε να στεφθεί αυτοκράτορας με αντάλλαγμα την υπαγωγή της Εκκλησίας του στη Ρώμη. Ο πάπας Ιννοκέντιος Γ΄ έχρισε τον επίσκοπο Ζαγοράς πριμάτο Βουλγαρίας (Σεπτέμβριο του 1203) και έστεψε με παπικό λεγάτο τον Καλογιάν βασιλιά Βουλγάρων και Βλάχων/*imperator totiusBulgariae et Vlachie*.

Προσέγγιση προς Λατίνους

- Μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης πλησίασε τους Λατίνους και τους πρότεινε συνεργασία.
- Αυτοί απέρριψαν τις προτάσεις του, αφού ουσιαστικά θεωρούσαν την αυτοκρατορία τους ως διάδοχο της Βυζαντινής και είχαν απαιτήσεις σε όλα τα εδάφη που κάποτε αποτελούσαν τη βυζαντινή αυτοκρατορία συμπεριλαμβανομένης και της Βουλγαρίας.
- Ο Καλογιάν αντιλήφθηκε γρήγορα τον νέο κίνδυνο γι' αυτό και προσέγγισε το Βυζάντιο.

Σύγκρουση με Λατίνους και δολοφονία Καλογιάν

- Το 1205 ο Καλογιάν συγκρούστηκε στη Θράκη με τον Λατίνο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Βαλδουίνο και η μάχη τελείωσε με την αιχμαλωσία του Βαλδουίνου και την ήττα του στρατού του.
- Ο Καλογιάν στράφηκε τότε και εναντίον των Λατίνων της Θεσσαλονίκης. Κατά την πολιορκία όμως της πόλης τον Οκτώβριο του 1207 ο Καλογιάν δολοφονήθηκε μπροστά στα τείχη της πόλης από έναν Κουμάνο υπαρχηγό του. Στις πηγές ο θάνατός του οφειλόταν στην παρέμβαση του Αγίου Δημητρίου (βλ. Βίο του αγίου Σάββα).

Βογομιλισμός

- Ακολούθησε μια περίοδος αστάθειας, εσωτερικής αδυναμίας και διασπαστικών τάσεων κατά της κεντρικής εξουσίας.
- Ο βογομιλισμός, έκφραση της λαϊκής δυσαρέσκειας κατά των δυνατών, κέρδιζε διαρκώς έδαφος.
- Στο θρόνο ανέβηκε ο Boril (1207-1218) αλλά τη δεκαετία αυτή υπήρξαν πολλές διαμάχες ανάμεσα σε επίδοξους διαδόχους.
- Το 1211 συγκλήθηκε σύνοδος στο Τύρνοβο που καταδίκασε την αίρεση αυτή και καταδίωξε τους οπαδούς της.

Διακυβέρνηση του Ιωάννη Ασέν

- Με την άνοδο του Ιωάννη Ασέν Β΄ (1218-1241) στο θρόνο αποκαταστάθηκε η ειρήνη στο εσωτερικό της χώρας. Υπό τη διακυβέρνησή του η Βουλγαρία έγινε το μεγαλύτερο βαλκανικό κράτος.
- Η εποχή του χαρακτηρίζεται από την εδραίωση της μεγάλης ιδιοκτησίας. Οι μεγάλοι γαιοκτήμονες κατείχαν τεράστιες εκτάσεις με πολλούς οικισμούς. Αλλά και οι μονές είχαν επίσης σημαντικά κτήματα. Έγγραφο του 1378 παραδίδει ότι η Μονή της Ρίλας κατείχε περίπου είκοσι χωριά.
- Πρέπει να σημειωθεί ότι ορισμένοι άρχοντες είχαν στην επικράτειά τους ευρύτατες δικαιοδοσίες, εισέπρατταν φόρους, διοικούσαν χωρίς την παρέμβαση του κράτους και απένεμαν δικαιοσύνη –δικαιοδοσίες που προσιδιάζουν στο φεουδαρχικό σύστημα.
- Ο Ιωάννης Ασέν εφάρμοσε γενικά επεκτατική πολιτική και κατόρθωσε, με διπλωματικά, πολιτικά και στρατιωτικά μέσα, να επανακτήσει σε σύντομο χρονικό διάστημα ό,τι είχε χαθεί κατά την προηγούμενη περίοδο.

Διακυβέρνηση του Ιωάννη Ασέν β΄

- Ο Ιωάννης Ασέν παντρεύτηκε την κόρη του Ούγγρου βασιλιά, διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τον ηγεμόνα της Σερβίας Στέφανο Πρωτόστεπτο αλλά και για ένα διάστημα με τον δεσπότη της Ηπείρου Θεόδωρο Δούκα.
- Λίγο αργότερα συγκρούστηκε με τον Θεόδωρο Δούκα, όταν τα συμφέροντά τους βρέθηκαν σε πλήρη αντίθεση. Και αυτό επειδή ο Ασέν θέλησε να εκμεταλλευτεί την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί από το θάνατο του Λατίνου αυτοκράτορα Ρόμπερτ, ο οποίος άφησε ως διάδοχο τον ετεροθαλή αδελφό του Βαλδουίνο Β΄ (τότε ήταν μόνο 11 ετών).
- Έτσι ο Ασέν βλέποντας την αδυναμία της Λατινικής αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης πρότεινε το γάμο ανάμεσα στην κόρη του Άννα και τον νεαρό Λατίνο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης. Ως πεθερός του ο Ασέν πίστευε ότι θα κυβερνούσε την Κωνσταντινούπολη και θα έθετε τα βουλγαρικά στρατεύματα στην άμυνα της πόλης από μια πιθανή επίθεση από τον Θεόδωρο Δούκα.

Ιωάννης de Brienne

- Ωστόσο οι βαρώνοι και ο πάπας αποφάσισαν να ορίσουν ως αυτοκράτορα έναν μεγάλο σε ηλικία ιππότη τον Ιωάννη de Brienne, ο οποίος δέχτηκε την πρόταση και η απόφαση υπογράφηκε από τον πάπα στην Περούτζια το 1229. Η συμφωνία μάλλον κρατήθηκε μυστική για ένα χρονικό διάστημα.
- Συμφωνήθηκε, λοιπόν, ο Ιωάννης de Brienne να πάει στην Κωνσταντινούπολη, να στεφθεί αυτοκράτορας. Αν ο Ιωάννης de Brienne που το 1229 ήταν ήδη πάνω από 80 ετών παρέμενε ζωντανός μέχρι την ενηλικίωση του νόμιμου διαδόχου του Βαλδουΐνου Β' (γινόταν 20 ετών το 1237) τότε θα βασίλευαν και οι δύο μαζί ως συναυτοκράτορες.
- Ωστόσο ο νέος αυτοκράτορας έπρεπε να διευθετήσει διάφορες υποθέσεις στη Δύση και ήρθε στην Κωνσταντινούπολη γύρω στο 1231, όταν είχε ήδη αποσοβηθεί ο μεγαλύτερος κίνδυνος. Αμέσως μετά την άφιξή του στέφθηκε αυτοκράτορας και ανέλαβε την εξουσία στη Λατινική αυτοκρατορία.

Η μάχη στην Κλοκοτνίτζα

- Δεν είναι γνωστό από τις πηγές, αν ο Θεόδωρος Δούκας είχε πληροφορηθεί τη συμφωνία του Ιωάννη Ασέν με τους Λατίνους, πράγμα που άλλαζε εντελώς τα σχέδιά του, καθώς φιλοδοξούσε να καταλάβει ο ίδιος την Κωνσταντινούπολη και να γίνει αυτοκράτορας (τίτλο που είχε ήδη, αφού είχε στεφθεί γύρω στο 1227 αυτοκράτορας από τον αρχιεπίσκοπο Αχρίδας Δημήτριο Χωματηνό στη Θεσσαλονίκη). Πάντως, αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, τότε δικαιολογείται η απόφασή του να συγκρουστεί πολεμικά με τον Ασέν.
- Η μάχη δόθηκε στην Κλοκοτνίτζα (κοντά στη σημ. πόλη Χάσκοβο, στον ποταμό Έβρο, στο δρόμο μεταξύ Φιλιπούπολης και Αδριανούπολης) την άνοιξη (Απρίλιο) του 1230. Ο Ασέν φάνηκε να εκπλήσσεται από την επίθεση αυτή και μάλιστα έπαιξε το ρόλο του ως αθώου, από τη στιγμή που υπήρχε παλαιότερη συνθήκη με τον Θεόδωρο Δούκα. Η μάχη κατέληξε στην ολοκληρωτική ήττα του στρατού του Θεοδώρου, την αιχμαλωσία του ίδιου.

Κινητοποίηση στρατού από Ασέν

- Κατά τον τρόπο αυτό, ουσιαστικά των συγκρούσεων ανάμεσα στους αντιπάλους της, σώθηκε η Λατινική αυτοκρατορία.
- Ο Ασέν τότε κινητοποίησε μεγάλο στρατό και προέλασε στη Μακεδονία και την Αλβανία, κατακτώντας τη μία μετά την άλλη τις κτήσεις του Θεόδωρου Δούκα. Ανάμεσα στις πόλεις που κατέκτησε ήταν οι Σέρρες, το Πρίλεπο και η Αχρίδα, Επίσης στα χέρια του βρέθηκαν η Φιλιπούπολη με την κοιλάδα του Έβρου, το Διδυμότειχο και η Αδριανούπολη.
- Ακολουθώντας την πολιτική του Καλογιάν αντικατέστησε τους Έλληνες επισκόπους στις πόλεις που κατέκτησε με Βουλγάρους.

Επιγραφή στην εκκλησία των Σαράντα Μαρτύρων στο Τύρνοβο

- Συχνά αναφέρεται στη βιβλιογραφία ότι ο Ασέν κατέκτησε και το Δυρράχιο.
- Αυτό προκύπτει από μια επιγραφή. που βρίσκεται στην εκκλησία των Σαράντα Μαρτύρων στο Τύρνοβο, στην οποία ο Ασέν Β΄ υπερηφανεύεται ότι κατέκτησε όλες τις χώρες από την Αδριανούπολη έως το Δυρράχιο. «Μόνο η Κωνσταντινούπολη και οι γειτονικές πόλεις βρίσκονταν στα χέρια των Φράγκων –λέει η επιγραφή. Αλλά και αυτές υπάκουαν στην εξουσία μου, γιατί δεν είχαν άλλον αυτοκράτορα εκτός από μένα και ζούσαν σύμφωνα με τη θέλησή μου, γιατί έτσι όρισε ο Θεός».
- Ωστόσο ο Duceller *La façade maritime de l' Albanie au moyen age: Durazzo et Valona du XIe au Xvesiecle, Thessaloniki 1981 (IMXA)* προσπαθεί να αποδείξει ότι η φράση αυτή δε σημαίνει απαραίτητα ότι ο Ασέν κατέκτησε το Δυρράχιο. Ο ίδιος θεωρεί ότι ο Ασέν έφτασε ως το Δυρράχιο, αλλά δεν το κατέλαβε.

Δυρράχιο

- Η πόλη αυτή συνέχισε να παραμένει στο δεσποτάτο της Ηπείρου (ηγεμόνας του ήταν ο διάδοχος του Θεόδωρου Δούκα ο αδελφός του Μανουήλ).
- Αυτό το στηρίζει στην απουσία της πόλης του Δυρραχίου στο χρυσόβουλλο του Ασέν για τα εμπορικά προνόμια που είχε παραχωρήσει στο Ντουμπρόβνικ, όπου αναφερόταν οι σημαντικότερες πόλεις του βουλγαρικού κράτους.
- Το Δυρράχιο ήταν πάντα μια σημαντική εμπορική πόλη. Αν την κατείχε ο Ασέν σίγουρα θα την ανέφερε.
- Από τότε ο Βούλγαρος αυτός ηγεμόνας άρχισε να αυτοαποκαλείται «Τσάρος και αυτοκράτορας όλων των Βουλγάρων και των Ρωμαίων».

Συνέπειες της μάχης της Κλοκοτνίτζας

Οι συνέπειες της μάχης της Κλοκοτνίτζας ήταν σημαντικές:

α. Η λατινική ηγεσία της Κωνσταντινούπολης στράφηκε κατά του Ασέν, επειδή φοβόταν την άνοδο της δύναμης του, και

β. Το βυζαντινό κράτος της Νίκαιας που ήταν μέχρι τότε αντίπαλος του δεσποτάτου της Ηπείρου για την ανασύσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη, έμεινε χωρίς ανταγωνιστή.

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

- Ο Ασέν τότε έκλεισε συμφωνία με τον αυτοκράτορα της Νίκαιας τον Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη (1222-1254) το 1234. Η συμφωνία επισφραγίστηκε με το γάμο του γιου του Βατάτζη, Θεόδωρου Λάσκαρη, του μετέπειτα αυτοκράτορα Θεόδωρου Β΄ με την κόρη του Ασέν που έγιναν στη Λάμψακο.
- Ο Βατάτζης αναγνώρισε στο βουλγαρικό κράτος τα ήδη υπάρχοντα σύνορά του, τον τσαρικό τίτλο στον Ασάν και υποστήριξε την προαγωγή του προκαθημένου της Βουλγαρικής Εκκλησίας σε πατριάρχη.
- Έτσι ο τότε πατριάρχης Γερμανός Β΄ ανακήρυξε τον μητροπολίτη Τυρνόβου σε αρχηγό της αυτόνομης Βουλγαρικής Εκκλησίας. Αμέσως υπήρξε αντίδραση από τον αρχιεπίσκοπο Αχρίδας ή Βουλγαρίας Δημήτριο Χωματηνό, αφού, όπως υποστηρίζει ο Χωματηνός η Βουλγαρική Εκκλησία υπαγόταν στη δικαιοδοσία της αρχιεπισκοπής του.

Ο τίτλος του πατριάρχη

- Είναι σαφές ότι η παραχώρηση αυτή έγινε για πολιτικούς λόγους.
- Το 1361/1362 ο Κάλλιστος σε ένα γράμμα του προς τον κλήρο του Τυρνόβου (επιγράφεται «Παραίνεσις διδασκαλία και απολογία του αγιωτάτου και οικουμενικού πατριάρχου κυρ Καλλίστου και της περί αυτόν θείας και ιεράς Συνόδου γενομένη προς τους εν τω τόπω του Τρινόβου ευρισκομένους τιμιωτάτους μοναχούς και λοιπούς ιερείς») εξηγεί ότι ο τίτλος του πατριάρχη είναι τιμητικός, δηλ. είναι μόνο κατ' όνομα πατριάρχης και σε καμιά περίπτωση δεν είναι ισότιμος με τους υπόλοιπους πατριάρχες.

Περίοδος παρακμής

- Μετά το θάνατο του Ασέν ακολούθησε μια περίοδος παρακμής την οποία εκμεταλλεύτηκαν οι Βυζαντινοί, οι Σέρβοι, οι Ούγγροι αλλά και οι Τάταροι της Χρυσής Ορδής, από τους οποίους πλήγηκε η χώρα κατά τα έτη 1241-1243. Αυτοί μάλιστα επέβαλαν στους Βουλγάρους να πληρώνουν έναν φόρο.
- Η απώλεια πολλών εδαφών κυρίως στη βορειοανατολική Βουλγαρία και οι εσωτερικές διαμάχες για το θρόνο έφεραν σε απόγνωση τον πληθυσμό της βουλγαρικής υπαίθρου.
- Η απόγνωση αυτή εξελίχθηκε σε εξέγερση που εκδηλώθηκε στη βορειοανατολική Βουλγαρία την άνοιξη του 1277 υπό την αρχηγία ενός απλού βοσκού ονόματι Ιναjλο. Ο Ιναjλο κατόρθωσε να ξεσηκώσει τον πληθυσμό της υπαίθρου με το σύνθημα ότι η φωνή του Θεού τον καλεί να καταπολεμήσει τους βογιάρους και τους άλλους εξουσιαστές. Κατέλαβε τα κτήματα των αριστοκρατών και κατάφερε να νικήσει τους Τατάρους. Τότε στράφηκε εναντίον του Τυρνόβου που πολιορκήσε και κατέκτησε.

Δυναστεία των Τερτεριδών

- Ο τσάρος Κωνσταντίνος Τιχ έχασε στη μάχη τη ζωή του, ενώ η χήρα του για να διαφυλάξει το θρόνο για τον γιο της, πρότεινε στον Ιναjλο να παντρευτούν. Έτσι ένας βοσκός στέφθηκε τσάρος (1277-1280).
- Ωστόσο δεν μπόρεσε να κρατηθεί για πολύ στην εξουσία. Οι εσωτερικοί του εχθροί, οι βογιάροι, ανέδειξαν σε τσάρο τον μεγαλογαιοκτήμονακουμανικής καταγωγής Γεώργιο Τερτέρ (1280-1292).
- Ο Ιναjλο κατέφυγε στον Τάταρο χάνο Νογκάι, όπου και δολοφονήθηκε. Ωστόσο η μνήμη του διατηρήθηκε ζωντανή στην λαϊκή παράδοση και την ποίηση.
- Ο Γεώργιος Τερτέρ ήταν ο ιδρυτής μιας νέας δυναστείας, των Τερτεριδών, στην οποία θα ανήκαν οι τσάροι των επόμενων 40 ετών (μέχρι το 1321). Ο διάδοχός του Todor-SvetoslavTerter (1300-1322) θεωρούσε ότι έπρεπε να ενωθεί ξανά το διασπασμένο βουλγαρικό κράτος προκειμένου να σταματήσει η αναρχία και να επέλθει εσωτερική συνοχή, καθώς και να βγει η Βουλγαρία από την απομόνωση που είχε περιέλθει.

Άνοδος της Βουλγαρίας

- Το βουλγαρικό κράτος κατόρθωσε να επανακτήσει την Βεσσαραβία και τα νότια παράλια της Μαύρης Θάλασσας.
- Η άνοδος της Βουλγαρίας οφειλόταν ως ένα βαθμό στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, που είχε ενεργοποιήσει τις εμπορικές σχέσεις της με τη Γένοβα και τη Βενετία.
- Αξίζει να αναφέρουμε το γεγονός ότι την περίοδο του μεγάλου λιμού 1307-1308 η Κωνσταντινούπολη οφείλει ως ένα βαθμό τη σωτηρία της στο σιτάρι που μεταφέρθηκε από τη Βουλγαρία. Ο Γεώργιος Παχυμέρης λέει ότι ήταν το φάρμακο κατά της πείνας.

Δυναστεία των Σισμανιδών

- Την πορεία της επανένωσης των βουλγαρικών περιοχών και του λαού της το συνέχισε ο τσάρος Μιχαήλ Γ΄ Σισμάν (1323-1330), με τον οποίο ανεβαίνει στο θρόνο η τελευταία δυναστεία του Β΄ Βουλγαρικού κράτους, εκείνη των Σισμανιδών, επίσης κουμανικής καταγωγής που κυβέρνησε τη χώρα μέχρι την τουρκική κατάκτηση.
- Ο Μιχαήλ Σισμάν επιλέχθηκε λόγω των καλών σχέσεων με τους Σέρβους και τους Τατάρους. Ο Σισμάν ήθελε να ανακτήσει τα χαμένα εδάφη. Σ' αυτή του την προσπάθεια συγκρούστηκε με τους Σέρβους.
- Η μάχη στο Βελεβούσδιο (σημ. Κιουστεντίλ στη νοτιοδυτική Βουλγαρία) στις 28 Ιουλίου του 1330 ήταν αποφασιστικής σημασίας. Ο τσάρος τραυματίστηκε και λίγο αργότερα πέθανε. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄, όταν πληροφορήθηκε την ήττα του Βουλγάρου συμμάχου του αποσύρθηκε.

Η μάχη στο Βελεβούσδιο

- Ο κρλής της Σερβίας αποκατέστησε στο θρόνο την αδελφή του Άννα και τον γιο της Ιβάν Στέφανο (1330-1331), ενώ η τότε γυναίκα του Μιχαήλ Σισμάν Θεοδώρα, αδελφή του βυζαντινού αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ', εκδιώχτηκε από τη χώρα.
- Η μάχη του Βελεβουσδίου αποτελεί σταθμό για τις τύχες των χωρών της Χερσονήσου του Αίμου, γιατί υπήρξε αποφασιστικός παράγοντας για την έκβαση του αγώνα που είχε ως έπαθλο την κυριαρχία στη Μακεδονία και γιατί η μάχη αυτή συντέλεσε σημαντικά στο να θεμελιωθεί η σερβική ηγεμονία στην ευρύτερη περιοχή.

Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄

- Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄ προσπάθησε να αποκομίσει ορισμένα οφέλη για την αυτοκρατορία από την ήττα του Βούλγαρου συμμάχου του στη μάχη του Βελεβουσδίου.
- Έτσι με το πρόσχημα ότι ήθελε να εκδικηθεί το διωγμό της αδελφής του Θεοδώρας, άρχισε να καταλαμβάνει αρκετά φρούρια στις βουλγαροβυζαντινές παραμεθόριες περιοχές και τα λιμάνια της Μεσημβρίας και της Αγκιάλου.
- Στο μεταξύ όμως έλαβε χώρα μια σημαντική αλλαγή στην πολιτική ζωή της Βουλγαρίας. Οι βογιάροι ανέτρεψαν την τσαρίνα Άννα και το γιο της και ανέβασαν στο θρόνο τον δεσπότη του Lovec, Ivan Alexander (1331-1371).

Τελευταία αναλαμπή του βουλγαρικού κράτους

- Με τον τσάρο αυτό το βουλγαρικό κράτος έζησε μια τελευταία αναλαμπή. Ο νέος τσάρος ήταν γιος του δεσπότη Sracimir και γαμπρός του ηγεμόνα της Βλαχίας IvankoBasarab. Το δικαίωμα εκλογής στο θρόνο κρατούσε από το γένος του τσάρου Ιβάν Ασέν Β΄. (Την ίδια περίοδο στο θρόνο της Σερβίας ανεβαίνει ο Στέφανος Δουσάν, ο οποίος την άνοιξη του 1333 παντρεύτηκε την αδελφή του Ιωάννη Αλεξάνδρου, Έλενα).
- Ο νέος τσάρος ξεκίνησε τη βασιλεία του με μια εκστρατεία εναντίον της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η αποφασιστική νίκη στο Ρουσόκαστρο το 1332 έδωσε την ευκαιρία στη Βουλγαρία να ανακτήσει εδάφη στην περιοχή της Θράκης που είχε προσαρτήσει ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄ μετά τη μάχη του Βελεβουσδίου δύο χρόνια πριν.

Πολιτική και κοινωνική κρίση του Βυζαντίου

- Έτσι επιστρέφονται στη Βουλγαρία οι πόλεις στην περιοχή της Ζαγοράς και της Μ. Θάλασσας μέχρι την Σωζόπολη.
- Ο Ιωάννης Αλέξανδρος υπέγραψε συνθήκη ειρήνης με το Βυζάντιο, η οποία ενδυναμώθηκε με τον αρραβώνα του γιου του Ιωάννη Ασέν που τότε ήταν 10 ετών με την κόρη του Ανδρόνικου Γ΄, Μαρία, 4 ετών. Πέντε χρόνια αργότερα το 1337 έγινε ο γάμος.
- Στο Βυζάντιο η εσωτερική κατάσταση δεν είναι καλή. Ο θάνατος του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγου (15 Ιουνίου 1341) ήταν η αρχή μιας δύσκολης πολιτικής και κοινωνικής κρίσης που οδήγησε σε εμφύλιο πόλεμο, όταν στις 26 Οκτωβρίου 1341 ο Ιωάννης Καντακουζηνός ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας στο Διδυμότειχο παραμερίζοντας τον ανήλικο διάδοχο, Ιωάννη Παλαιολόγο.
- Έτσι το 1344 ο Ιωάννης Αλέξανδρος βρήκε την ευκαιρία και επιτέθηκε σε διάφορες πόλεις της Θράκης, στην περιοχή της Ροδόπης, τις οποίες και προσάρτησε προσωρινά (λέγεται ότι οι κάτοικοι των πόλεων αυτών είχαν κουραστεί από τον εμφύλιο πόλεμο και προτιμούσαν να βρίσκονται κάτω από βουλγαρική εξουσία).

Εκκλησιαστικές σύνοδοι

- Την εποχή της διακυβέρνησης του Ιωάννη Αλέξανδρου έλαβαν μέρος δύο εκκλησιαστικές σύνοδοι που συγκάλεσε ο ηγεμόνας.
- Η πρώτη έλαβε χώρα το 1350 και ασχολήθηκε με τον Βογομιλισμό (κύριος κατήγορος της αίρεσης ήταν ο μοναχός Θεοδόσιος Τυρνόβου, ησυχαστής, μαθητής του Γρηγορίου Σιναΐτη και ηγούμενος της μονής της Θεοτόκου στο Κελιφάρεβο).
- Η δεύτερη σύνοδος έγινε το 1359 και παρόντες εκτός από τον Ιωάννη Αλέξανδρο ήταν και οι γιοι του από τον δεύτερο γάμο του, Ιωάννης Σισμάν και Ιωάννης Ασέν.
- Ο Ιωάννης Αλέξανδρος είχε χωρίσει τη γυναίκα του Θεοδώρα, κόρη του βοεβόδα της Βλαχίας, προκειμένου να παντρευτεί την Εβραία Σάρρα το 1345. Αυτή βαπτίστηκε χριστιανή και πήρε το όνομα Θεοδώρα. Μαζί της ο Βούλγαρος ηγεμόνας απέκτησε δύο γιους τον Ιωάννη Σισμάν και τον Ιωάννη Ασέν και τέσσερις κόρες την Κέρα-Ταμάρ, Κεράτσα, Ντεσισλάβα και Βασίλισσα. Στο Συνοδικό του Βορίλου γίνεται μνεία και για τις δύο γυναίκες του Ιωάννη Αλεξάνδρου.

Δεύτερη σύνοδος, 1359

- Η πρώτη πήγε σε μοναστήρι και πήρε το όνομα Θεοφανώ. Η δεύτερη είχε σημαντική εκκλησιαστική δράση, ανακαίνισε εκκλησίες, ίδρυσε μονές και γενικά υποστήριξε σε σθένος την Ορθοδοξία.
- Έτσι απογοήτευσε τους Εβραίους της Βουλγαρίας που θεώρησαν ότι με τον γάμο της Σάρρας με τον Ιωάννη Αλέξανδρο, θα μπορούσαν να απολαμβάνουν μεγαλύτερες ελευθερίες όσον αφορά την συμπεριφορά τους απέναντι στον Χριστιανισμό.
- Την σύνοδο αυτή τη φορά απασχόλησαν τρία θέματα,
 - οι Εικονοκλάστες Ιουδαίοι και οι φιλικά κείμενοι σ' αυτούς,
 - η διδασκαλία των Βογομίλων και
 - η αίρεση του Βαρλαάμ και του Ακινδύνου (που συνδέεται με την σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη το 1351). Χάρη στον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κάλλιστο, που συνέγραψε τον Βίο του Θεοδοσίου έχουμε λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τη σύνοδο αυτή.

Ιωάννης και Μιχαήλ Ασέν

- Ως διάδοχος του Ιωάννη Αλεξάνδρου είχε οριστεί αρχικά ο πρωτότοκος γιος του από τον πρώτο γάμο, ο Ιωάννης Ασέν.
- Αυτός όμως όπως και ο αδελφός του Μιχαήλ Ασέν σκοτώθηκαν σε δύο μάχες εναντίον των Οθωμανών (1344/1345).
- Χαρακτηριστική είναι η μικρογραφία στη σλαβική μετάφραση του Χρονικού του Μανασσή (φυλάσσεται στο Βατικανό), όπου διακρίνεται ο Ιωάννης Ασέν στο νεκρικό κρεβάτι. Παρόντες είναι ο Ιωάννης Αλέξανδρος, η πρώτη γυναίκα του η Θεοδώρα και κατά πάσα πιθανότητα η 14-15^{χρονη} σύζυγός του (το μαυροφορεμένο κοριτσάκι της μικρογραφίας).

Χρυσή εποχή για το βουλγαρικό κράτος

- Η βασιλεία του γενικά θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως χρυσή εποχή για το βουλγαρικό κράτος όσον αφορά τον πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό τομέα.
- Οι εμπορικές σχέσεις με το Βυζάντιο και τη Βενετία αναβιώνουν και πάλι.
- Η Βουλγαρία προμηθεύει σιτηρά και ξυλεία, και καθώς οι Τούρκοι κατέχουν την Μ. Ασία υπάρχει γενικά έλλειψη στην αγορά του Βυζαντίου.

Ο Ιωάννης Αλέξανδρος ως κτήτορας

- Ο Ιωάννης Αλέξανδρος εμφανίζεται ως κτήτορας σε πολλές μονές και εκκλησίες.
- Επίσης έχουν διασωθεί χρυσόβουλλα του Ιωάννη Αλεξάνδρου με διάφορες δωρεές και προνόμια που δίνονται σε μονές.
- Υπάρχουν και τρία χρυσόβουλλα που σώζονται στα Ελληνικά (αν και αμφισβητείται η γνησιότητά τους). Αυτά απευθύνονται σε μονές της περιοχής της Μεσήμβριας στη Μ. Θάλασσα (Μονή Θεοτόκου Ελεούσας στη Μεσήμβρια, μονή Αγ. Νικολάου στην Εμμονή/Εμόνα, και το τρίτο αφορά τις μονές του Ιησού Χριστού Ακροπολίτου, της Θεομήτορος της επικεκλημένης Αγιοσορειτίσης και του αγίου Βλασίου).
- Ως κτήτορας μαζί με τη δεύτερη γυναίκα του Σάρρα-Θεοδώρα εμφανίζεται στις νωπογραφίες της Μονής της Θεοτόκου στο Μπάτσκοβο (κοντά στο Ασένοβγκραντ, κοντά στη Φιλιπούπολη).

Πολιτική διάσπαση του βουλγαρικού κράτους

- Επίσης γνωρίζουμε ότι κατά παραγγελία του και για προσωπική του χρήση αντιγράφηκαν πολλά βιβλία, όπως πχ. Το Ψαλτήρι της Σόφιας ή Ψαλτήρι του Ιωάννη Αλεξάνδρου, το Τετραυάγγελο του Λονδίνου (1356), το Χρονικό του Μανασσή (1345) κ.ά.
- Χαρακτηριστικό ωστόσο της περιόδου αυτής ήταν ότι το βουλγαρικό κράτος γνώρισε αυτό το διάστημα ισχυρή πολιτική διάσπαση. Αποτέλεσμα αυτής ήταν η δημιουργία τριών ανεξάρτητων βουλγαρικών ηγεμονιών.
- Συγκεκριμένα το 1356 ο Ιβάν Αλεξάντερ μοίρασε το κράτος του στους δύο γιους του, τον Ιβάν Σισμάν, γιο από τον δεύτερο γάμο του, , στον οποίο έδωσε το κράτος του Τυρνόβου, δηλ. την κεντρική Βουλγαρία με τις πόλεις Δρίστρα, Σόφια και Γιάμπολ, και τον Ιβάν Σρατσιμίρ, γιο από τον πρώτο του γάμο, ο οποίος πήρε την περιοχή του Βιδυνίου για να κυβερνά εκεί ως αυτόνομος ηγεμόνας. Επιπλέον αποσχίσθηκε από το κράτος του μια μεγάλη περιοχή αυτής της Δοβρουτσάς στη βορειοανατολική Βουλγαρία.

Τρεις ανεξάρτητες ηγεμονίες

- Έτσι βλέπουμε ότι στο β' μισό του 14^{ου} αι. η Βουλγαρία είναι χωρισμένη σε τρεις ανεξάρτητες ηγεμονίες.
- Ο θάνατος του Ιβάν Αλεξάντερ το 1371 έδωσε τέλος στο ενωμένο βουλγαρικό κράτος.
- Το 1393 το Τύρνοβο περικυκλώθηκε από τις οθωμανικές δυνάμεις και παρόλο που ο Σισμάν είχε αναγνωρίσει μάλλον το 1373 την τουρκική επικυριαρχία και η αδελφή του παντρεύτηκε τον Μουράτ Α' (1359-1383) μετά από μια τρίμηνη πολιορκία έπεσε το Τύρνοβο στα χέρια του νέου σουλτάνου Βαγιαζήτ.
- Την ίδια μοίρα είχε και η Δοβρουτσά. Τρία χρόνια αργότερα το 1396 έπεσε στα χέρια των Τούρκων και το κράτος του Βιδυνίου, η βορειοδυτική δηλ. Βουλγαρία.

Βογομιλισμός

- Με τον όρο Βογομιλισμό εννοούμε μια αίρεση που εμφανίστηκε και εξαπλώθηκε στα Βαλκάνια κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα. Η αίρεση πρωτοεμφανίστηκε στη Βουλγαρία τον 10^ο αι. και στη συνέχεια πέρασε στο Βυζάντιο, τη Σερβία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, ενώ επιδράσεις του μπορούν να διαπιστωθούν ακόμα και στη Ρωσία και τη Δυτική Ευρώπη.
- Ο Βογομιλισμός προήλθε από ανάμιξη στοιχείων από τον Παυλικιανισμό και τον Μεσσαλιανισμό και πήρε σλαβικό χαρακτήρα. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του τσάρου Πέτρου (927-969) εμφανίστηκε ένας ιερέας ονόματι Μπογκομίλ (= Θεόφιλος), ο οποίος κήρυττε μεταξύ του 930-940, έχοντας ορμητήριο τη Μακεδονία. Έτσι η μία άποψη σχετικά με το όνομα της αίρεσης πρεσβεύει ότι αυτό οφείλεται στον ιδρυτή της τον Μπογκομίλ.

Βογομιλισμόςβ´

- Υπάρχει όμως και μια άλλη άποψη που υποστηρίζει ότι το όνομα Βογομιλισμός προέρχεται από της λέξεις Μπογκ = Θεός και μίλοϊ που σημαίνει ελέησον. Οπότε σήμαινε «ελέησόν με ο Θεός» και η φράση αυτή χρησιμοποιούνταν συχνά από τους Βογομίλους.
- Πρόκειται για μια δυϊστική αίρεση: δέχεται δηλ. την ύπαρξη δύο δυνάμεων, του Καλού (Θεός) και του Κακού (Σαταναήλ) που κυβερνούν τον κόσμο. Οι οπαδοί του ήταν χριστιανοί, αυτοαποκαλούμενοι ως «Βογόμιλοι».
- Εναντίον των Βογομίλων της Βουλγαρίας έγραψε ο Κοσμάς Πρεσβύτερος (τέλος 10^{ου} αι.). Ενώ ο μοναχός Ευθύμιος Ζυγαβηνός ασχολήθηκε με τους Βογομίλους του Βυζαντίου.

Βιβλιογραφία για Βουλγαρία (ενότητες 4,5,6)

- Aitzetmüller, R. , (εκδ.), *Das Hexaemeron des Exarchen Johannes*, τ. 6, Graz 1971.
- Antoljak, St., *Samuilovata država*, Skopje 1969.
- Avenarius, A., *Ο βυζαντινός πολιτισμός και οι Σλάβοι. Το πρόβλημα της πρόσληψης και του μετασχηματισμού του βυζαντινού πολιτισμού από τους σλαβικούς λαούς (από τον 6ο έως τον 12ο αιώνα)* (μτφρ. Αγγελική Δεληκάρη), Αθήνα 2008.
- Bakalov, G., *Srednevekovnija tŭlgarskivladetel*, Sofija 1985.
- Božilov, I., *Car Simeon Veliki (893-937). Zlatnija tveknasrednevekovnata Bŭlgarija*, Sofija 1983.
- Βρυώνης, Σπ., *Ιστορία των Βαλκανικών Λαών*, Αθήνα χ.χ.

Βιβλιογραφία (1/7)

- Charanis, P., «On the question of the Slavonic Settlements in Greece during the Middle Ages», *Byzantinoslavica* 10 (1949) 254-258.
- Charanis, P., «On the question of the Slavic Settlement in the Peloponnesus», *ByzantinischeZeitschrift* 46 (1953) 91-103.
- Χρυσός, Ευ., «Zur Grundung des ersten bulgarischen Staates», *Cyrrilomethodianum* 2 (1972) 7-13.
- Δεληκάρη, Α., *Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης. Η δράση και η συμβολή του στη διάδοση του Ησυχασμού στα Βαλκάνια. Η σλαβική μετάφραση του Βίου του κατά το αρχαιότερο χειρόγραφο* [ΕΚΣ 6], Θεσσαλονίκη 2004.
- Δεληκάρη, Α., «Η εικόνα της Μακεδονίας και η έννοια της «Μακεδονικότητας» στου σλαβικούς λαούς της Βαλκανικής κατά τη βυζαντινή περίοδο», στο: Ι. Στεφανίδης – Βλ. Βλασίδης – Ευ. Κωφός (εκδ.), *Μακεδονικές Ταυτότητες στο χρόνο. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, 2008, σσ. 134-184.
- Dujčev, I., «L'Hexaémeron de Jean l'Exarque», *Byzantinoslavica* 39/2 (1978) 209-223.

Βιβλιογραφία (2/7)

- Fine, J.V.A., *The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, Ann Arbor 1983.
- Fine, J.V.A., *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor 1987.
- Georgieva, N., “Kǎmvǎprosazapočitanetonaknjaz Boris ikatosvetec”, στο: *Kirilo-MethodievskiStudii*, τ. 8, Sofija 1991, σσ. 178-188.
- Gjuzelev, V., *Bulgarien zwischen Orient und Okzident*, Wien-Köln-Weimar 1993.
- Gjuzelev, V. – R. Pillinger (επιμ.), *Das Christentum in Bulgarien und auf derübrigenBalkanhalbinsel in derSpätantike und imfrühenMittelalter. II. Internationales Symposium. Haskovo (Bulgarien) 10.-13 Juni 1986* [MiscBulg. 5], Wien 1987.

Βιβλιογραφία (3/7)

- Γόννης, Δ., *Ιστορία των Ορθοδόξων Εκκλησιών Βουλγαρίας και Σερβίας*, Αθήνα 21999.
- Hösch, E., *Geschichte der Balkanländer. Von der Fruhzeit bis zur Gegenwart*, München 1999.
- Jireček, C.J., *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876 (ανατύπ. Hildesheim-New York 1977)
- Καραγιαννόπουλος, Ι., *Ιστορία Βυζαντινού κράτους, τ. 2: Ιστορία μέσης βυζαντινής περιόδου (565-1081)*, Θεσσαλονίκη 1993 (5η ανατ.)· τ. 3: *Ιστορία υστέρας βυζαντινής περιόδου (1081-1204)*, μ.1: *Τελευταίες λάμπσεις (1081-1204)*, Θεσσαλονίκη 1999.
- Καραγιαννόπουλος, Ι., «Η βουλγαρική πολιτική στα Βαλκάνια το πρώτο μισό του 13ου αι.», *Εγνατία* 2 (1990) 11-29.
- Καραγιαννόπουλος, Ι., *Χάρτες Μέσης Βυζαντινής Περιόδου (565-1081)*, Θεσσαλονίκη 1993.

Βιβλιογραφία (4/7)

- Κατσόβσκα-Μαλιγκούδη Γ., *Οι Σλάβοι των Βαλκανίων. Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό τους*, Αθήνα εκδ. Gutenberg 2004.
- Κόλια-Δερμιτζάκη, Α., «Η εικόνα των Βουλγάρων και της χώρας τους στις βυζαντινές πηγές του 11ου και 12ου αιώνα», στο: Νικολάου – Τσικνάκης (επιμ.), *Βυζάντιο και Βούλγαροι*, σσ. 59-89.
- Μουτσόπουλος, Ν. Κ., *Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της Μακεδονίας. Εκκλησίες του Νομού Φλώρινας*, Θεσσαλονίκη 2003.
- Νικολάου, Κ. – Κ. Τσικνάκης (επιμ.), *Βυζάντιο και Βούλγαροι (1018-1185)* [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών. Διεθνή Συμπόσια 18], Αθήνα 2008.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ., *Βυζάντιο και Σλάβοι – Ελλάδα και Βαλκάνια (6ος-20ος αι.)*, Θεσσαλονίκη 2001.

Βιβλιογραφία (5/7)

- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Μ., «Ηγεμονική ιδέα και βυζαντινές επιδράσεις στη Βουλγαρία ως τον εκχριστιανισμό (681-864) (Η μαρτυρία των πρωτοβουλγαρικών επιγραφών)», στο έργο της ίδιας *Βυζάντιο και Σλάβοι – Ελλάδα και Βαλκάνια (6ος-20ος αι.)*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 105-118.
- Pirivatrić, Sr., *Samuilovadržava. Obimikarakter* [VizantološkiInstitut SANU posebnaizdanja 21], Beograd 1997.
- Podskalsky, G., *TheologischeLiteratur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien 865-1459*, München 2000.
- Prinzing, G., *Die BedeutungBulgariens und Serbiens in den Jahren 1204-1219 imZusammenhangmitderEntstehung und EntwicklungderbyzantinischenTeilstaatennachderEinnahmeKonstant inopelsinfolge des 4. Kreuzzuges*[Miscellanea ByzantinaMonacensia 12], München 1972.

Βιβλιογραφία (6/7)

- Snegarov, I., *Istorijana Ochridskata archiepiskopija-patriaršija*, τ. 1: *Otosnovaneto do zavladjavanetona Balkanskijapoluostrovotturcite*, Sofija 1995 (2^η φωτοτυπ. ανατύπ. από την έκδ. του 1924).
- Snegarov, I., *Istorija*, τ. 2 = I. Snegarov, *Istorijana Ochridskata archiepiskopija*, τ. 2: *Otpadaneto pod turcite do nejnotouništoženie (1394-1767)*, Sofija 1995 (2^η φωτοτυπ. ανατύπ. από την έκδ. Του 1932).
- Ταχιάος, Α.-Αι., *Βυζάντιο, Σλάβοι, Άγιον Όρος. Αναδρομή σε αμοιβαίες σχέσεις και επιδράσεις*, Θεσσαλονίκη 2006.
- Ταχιάος, Α.-Αι., «Το εφήμερο κράτος του Σαμουήλ (976-1018). Τα σχετικά με αυτό προβλήματα», στο έργο του ίδιου *Βυζάντιο, Σλάβοι, Άγιον Όρος. Αναδρομή σε αμοιβαίες σχέσεις και επιδράσεις*, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 367-387.
- Totev, T., «Preslavskitemanastiri, središtanachudožestven životprez IX-X v.», *Bekove* 9/5 (1980) 46-52.

Βιβλιογραφία (7/7)

- Totev, T., «Nouvelles données archéologiques sur Preslav», *Byzantinoslavica* 56/3 (1995) [= ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Studiabyzantina ac slavica VLADIMÍRO VAVŘÍNEK ad annum sexagesimum quintum dedicata] 779-784.
- Totev, T., «Preslav», στη: *Kirilo-metodievska Enciklopedija*, τ. 3, σσ. 301-311.
- Zlatarski, V., “Namerenija v Albanijanadpis s imetona bǎlg. Knjaz Borisa-Michaila”, *Slavia* 2 (1923) 61-91.
- Zlatarski, V., *Istorijanabǎlgarskatadǎržava*, τ. 2 = V. N. Zlatarski, *Istorijanabǎlgarskatadǎržavanaprezsrednitevekove*, τ. 2: *Bǎlgarija pod vizantijskovladičestvo (1018-1187)*, Sofija 1994 (2η φωτ. ανατύπ. της έκδ. του 1934).
- Zlatarski, V., *Istorijanabǎlgarskatadǎržava*, τ. 3 = V. N. Zlatarski, *Istorijanabǎlgarskatadǎržavanaprezsrednitevekove*, τ. 3: *Vtorobǎlgarskocarstvo. BǎlgarijapriAsenevci (1187-1280)*, Sofija 1994 (2η φωτ. ανατύπ. της έκδ. του 1940).

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Αγγελική Δεληκάρη.
«Ιστορία Σλαβικών Λαών. Β' Βουλγαρικό κράτος». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη
2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<http://eclass.auth.gr/courses/OCRS192/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

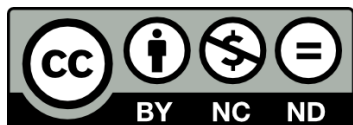
[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Αλεξάνδρα Αντωνιάδου
Θεσσαλονίκη, Εαρινό εξάμηνο 2013-2014

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

